

СОЦІАЛЬНІ СТРАХИ ТА ТРИВОЖНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНІ ІНДИКАТОРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНИХ ДАНИХ

Л. В. Калашнікова

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, Україна, 54003
lvkalashnikova198@gmail.com*

У статті представлено результати вітчизняних емпіричних соціологічних досліджень щодо суб'єктивної оцінки рівня безпеки життєдіяльності, яка ґрунтується на життєвому досвіді окремих індивідів, їх світогляді, системі ціннісних орієнтацій, рівні ситуативного занепокоєння, усвідомленні власної незахищеності. На відміну від об'єктивних показників, заснованих на статистичних даних з переважанням власне формальних критеріїв, такого роду соціальна інформація дозволяє вимірювати й здійснювати порівняльний аналіз основних характеристик рівня безпеки, реальних небезпек і загроз. Одним з таких суб'єктивних показників є соціальні страхи й тривожність. Перебування у стані тривоги і страху суттєво знижує адекватність оцінки ситуації, впливає на вибір стратегії поведінки, призводить до масового катастрофізму. У соціології існує низка підходів, у межах яких здійснюється вивчення страхів та тривожності населення (теорія катастрофічної свідомості В. Шляпентоха, В. Шубкіна, В. Ядова; соціологія ризику В. Зубкова; соціологія безпеки В. Кузнецова; теорія соціального безумства Е. Головахи, Н. Паніної). Проведений аналіз дозволяє робити висновки про те, що виділяються як загальноукраїнські, так і регіональні фактори безпеки життєдіяльності населення, що описані специфікою наявних у населення страхів. До перших відносять зростання цін, безробіття, зубожіння, до других – напад зовнішнього ворога, розгортання міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів, масових вуличних заворушень. В умовах соціального виживання, наявне відчуття страху впливає на організацію життя у режимі очікування нових загроз, руйнує орієнтації, установки, норми, скорочення життєвих планів.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, небезпека, загроза, страх, тривожність, суб'єктивізм, катастрофізм.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення безпеки життєдіяльності у третьому тисячолітті набуває особливої актуальності, зважаючи на повсякчасне зростання чисельності та розмаїття загроз життю людини. У масовій свідомості одним із індикаторів явних/потенціальних ризиків, небезпек й загроз є страх. У стані тривоги й страху адекватність оцінки ситуації значно знижується, що призводить до прийняття помилкових рішень. За суб'єктивною шкалою страх має індивідуальне забарвлення від фобій до безстрашності, від виникнення стану бездіяльності до стану повної мобілізації, дій у найекстремальніших умовах. Вивчення логіки, мотивів, динаміки страхів дозволяє

сучасній соціології виявити механізми взаємодії небезпек як основних причин їх появи на формування та розповсюдження масового катастрофізму, що виявляється у песимістичній оцінці майбутнього.

Аналіз наукової літератури. Поява категорії «страх» в соціології, пов'язана з вивченням соціальних змін й їх відображенням у масовій свідомості. На сьогодні існує низка підходів до вивчення страхів та тривожності населення.

Перший з них, пов'язаний із дослідженням катастрофічної свідомості (В. Шляпентох, В. Шубкін, В. Ядов [3]), яку розуміють як страх перед соціально значимими негативними наслідками й процесами, що оцінюються масовою свідомістю як катастрофа. У межах даного напрямку страх трактується як суб'єктивний досвід зіткнення із загрозою чи небезпекою. Будучи предметом наuczіння, страхи сприймаються і транслуються, спираючись на колективний досвід взаємодії з оточуючим середовищем. Емоційність соціального буття можна описати крізь призму постійних коливань й зміни станів впевненості і страху. Стійке зміщення у бік тривожності, занепокоєння призводить до появи чуттєвого дисбалансу, коли почуття страху стає постійною характеристикою й детермінує появу катастрофічної свідомості. Вивчення цього феномену, з одного боку, дозволяє фіксувати наявні у суспільстві небезпеки та загрози, з іншого – визначити ступінь їх прояву у масовій свідомості, що дозволить реалізувати контроль за деструктивними формами найрозповсюдженіших страхів й уникнути масової паніки. Дж. Уррі наголошує увагу на тому, що катастрофоцентричність сучасної буденної суспільної свідомості полягає в акцентуації небезпек, як наслідок високий рівень тривожності, апокаліптичних очікувань, песимізму та депресії населення. З'ясування причин та наслідків цього процесу у нестабільному, «турбулентному» суспільстві, яке створює та відтворює небезпечне середовище життєдіяльності, може стати запорукою забезпечення безпеки, впливу на невизначеності, небезпеки та ризику, що загрожують життю людей [8].

Другий підхід розробляється В. Зубковим у межах соціології ризику, який визначає ризик як страх, що об'єктивується, актуалізується у масовій свідомості й визначає поведінку людей. Тим самим, ризик поєднує у собі розпізнавання небезпеки й елементи супротиву страху, він зростає в міру унеможливлення досягнення мети з одночасним посиленням невизначеності [2]. Натомість, у межах соціології безпеки В. Кузнецов визначає страх як універсальний індикатор небезпеки, який в динаміці соціальних і культурних, економічних, техногенних, екологічних змін сигналізує про можливі небажані наслідки порушення загальноновизнаних правил, традицій, норм, стандартів життєдіяльності [4].

Четвертий підхід, пов'язаний із вивченням масових страхів, рівня соціальної тривожності у межах теорії соціального безумства Е. Головахи, Н. Паніної, які визначають страх як масову реакцію людей на стихійне чи цілеспрямоване руйнування ціннісно-нормативних укладів суспільства. Соціальне безумство виникає як наслідок розладу психологічних механізмів адаптації до визначеної ціннісно-нормативної системи й проявляється у масовій агресивності, паніці, істерії як крайніх формах вияву страху [1]. Засновуючись на даних емпіричних досліджень, реалізованих співробітниками Інституту соціології НАН України, комплексно зміни соціальної матриці життєвих

цінностей в умовах затяжної соціальної кризи в українському суспільстві вивчав М. Шульга [9].

Зважаючи на накопичений досвід теоретичних та емпіричних досліджень із зазначеної проблематики, **метою даної статті** є огляд результатів вітчизняних емпіричних соціологічних досліджень щодо з'ясування оцінних суджень українців про страхи та тривоги як індикаторів безпеки їх життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1992 р. співробітниками Інституту соціології НАНУ проводяться щорічні опитування громадської думки із залученням загальноукраїнської опитувальної мережі соціологічної кампанії «Социс» (вибіркова сукупність 1800 респондентів старше 18 років, до 2014 р. по всій Україні, з 2015 р. за винятком АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей), з-поміж низки запитань інформантам було запропоновано дати відповідь на питання стосовно їх побоювань (див. табл. 1, 2) [7, с. 475].

У рейтингу потенційних небезпек українці стабільно протягом 1992-2012 рр. відзначали зростання цін, безробіття, не виплати зарплат, пенсій, злочинність. З плином часу люди стали менше перейматися через наслідки Чорнобильської катастрофи. Натомість порівняно з іншими роками у 2014 р. стрімко збільшився страх небезпеки нападу зовнішнього ворога, міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів, масових вуличних заворушень. При тому за оцінками українців рівень інших небезпек не змінився. Протягом 2014-2018 рр. потрохи зменшується рівень занепокоєння українців щодо нападу зовнішнього ворога, проте за їх міркуваннями удвічі збільшилася загроза міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів, напливу біженців.

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання
«Як Ви вважаєте, чого люди бояться зараз найбільше?» (1992–2008 рр.)
(% від загальної кількості опитаних,
можливо було обирати кілька варіантів відповідей водночас)

Варіанти відповідей / Роки	1992	1999	2000	2002	2004	2005	2008
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Зростання злочинності	68,0	66,3	71,0	61,5	54,9	46,5	43,1
Безробіття	60,3	84,4	86,4	73,0	67,9	68,6	54,4
Нападу зовнішнього ворога на Україну	14,2	20,9	17,9	16,4	10,5	8,6	6,7
Міжнаціональних конфліктів	48,9	31,7	27,7	17,9	12,8	16,7	18,5
Міжрелігійних конфліктів	–	0,0	0,0	8,0	6,4	6,6	7,2
Напливу біженців	–	0,0	0,0	11,0	7,4	7,4	10,1
Зупинки роботи підприємств	13,2	20,1	16,5	39,1	35,3	34,7	29,9
Повернення до старих порядків часів застою	13,2	9,1	11,3	7,3	5,2	9,9	7,4
Голоду	50,3	71,3	71,8	51,2	45,5	33,8	31,8
Масових вуличних заворушень	21,2	26,9	21,4	18,6	16,1	16,2	16,3
Невиплати зарплат, пенсій тощо	–	–	–	64,6	56,5	56,2	51,6
Зростання цін	66,4	77,0	77,2	71,3	75,2	77,8	86,0

1	2	3	4	5	6	7	8
Встановлення диктатури в країні	11,6	12,8	11,8	12,0	10,2	10,7	10,0
Розпаду України як держави	17,2	15,5	11,9	14,7	10,8	18,9	21,9
Наслідків катастрофи на ЧАЕС	46,5	43,6	40,3	30,4	24,9	21,0	18,1
Зараження небезпечними для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД та ін.)	–	–	–	40,6	43,0	32,9	39,2
Холоду в квартирі	17,2	41,7	45,4	33,4	30,7	26,8	21,2
Інше	2,1	6,3	6,7	2,8	3,4	2,4	2,8
По-справжньому нічого не бояться	2,0	0,9	0,8	5,0	2,6	3,1	2,2
Відмова від відповіді	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2

Найменше занепокоєння викликає встановлення диктатури в країні, повернення до старих порядків часів застою. Генетичний досвід нації дається взнаки, коли мова йде про страх голоду. Починаючи з 2014 р. поряд з іншими загрозами, занепокоєння українців викликає загроза розпаду України як держави.

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, чого люди бояться зараз найбільше?» (2010–2018 рр.)
(% від загальної кількості опитаних, можливо було обирати кілька варіантів відповідей водночас)

Варіанти відповідей / Роки	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018
Зростання злочинності	43,2	45,5	42,5	41,3	51,3	42,8	43,4
Безробіття	80,1	79,4	60,2	70,3	72,6	60,6	57,8
Нападу зовнішнього ворога на Україну	6,9	6,8	59,6	51,8	42,7	38,3	36,9
Міжнародних конфліктів	12,7	10,7	35,0	20,1	24,9	17,4	20,1
Міжрелігійних конфліктів	6,1	5,6	12,3	7,8	11,2	8,2	14,7
Напливу біженців	9,2	9,8	13,9	15,1	20,4	13,2	12,3
Зупинки роботи підприємств	43,2	35,7	36,0	38,7	37,8	33,5	27,4
Повернення до старих порядків часів застою	9,9	7,7	12,0	13,1	10,9	11,1	11,3
Голоду	34,7	37,3	33,4	39,0	38,8	32,6	27,3
Масових вуличних заворушень	15,9	16,6	32,8	26,2	28,1	21,8	21,4
Невиплати зарплат, пенсій тощо	73,8	65,8	60,8	68,5	61,0	62,7	57,0
Зростання цін	84,2	80,6	63,0	75,4	81,0	77,1	74,3
Встановлення диктатури в країні	9,9	14,3	16,8	17,4	20,3	17,7	19,1
Розпаду України як держави	16,7	11,8	45,9	29,3	32,5	27,9	25,6
Наслідків катастрофи на ЧАЕС	16,3	16,7	9,2	12,2	11,9	10,6	12,2
Зараження небезпечними для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД та ін.)	37,3	34,5	17,4	19,6	23,7	23,2	23,2
Холоду в квартирі	17,5	23,7	23,7	25,6	29,4	25,0	31,3
Інше	1,6	1,6	5,1	3,7	3,6	1,9	0,5
По-справжньому нічого не бояться	1,3	2,7	1,8	0,9	1,3	3,2	3,4
Відмова від відповіді	0	0,1	0,2	1,2	0,1	0,1	0,1

Загальний рівень тривожності стабільно доволі високий, адже по справжньому

Закінчення табл. 1

нічого не бояться не більше 3,0 % опитаних. Найвищим цей показник був у 2002 р.

Говорячи про почуття, які українці пов'язують з майбутнім своєї держави, більшість з них сподіваються на краще, відчуваючи надію. Проте помірковано збільшується почуття тривоги, розгубленості, страху, безвихідності, песимізму (див. табл. 3) [7, с. 515].

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які почуття у Вас виникають, коли Ви думаєте про майбутнє України?» (2005–2018 рр.)
(% від загальної кількості опитаних,
можливо було обирати кілька варіантів відповідей водночас)

Варіанти відповідей / Роки	2005	2006	2010	2012	2013	2015	2016	2017	2018
Оптимізм	33,8	25,5	25,1	19,7	14,1	22,8	21,9	20,6	20,1
Байдужість	2,7	2,8	2,4	4,6	4,8	2,2	1,7	2,8	3,7
Радість	11,7	4,8	3,1	1,9	1,4	1,7	2,3	2,7	5,1
Безвихідність	6,1	11,2	13,3	11,1	17,8	12,0	11,0	11,5	18,2
Упевненість	19,5	9,8	11,2	6,7	5,1	7,2	7,8	8,9	11,5
Розгубленість	10,5	16	17,1	12,6	17,1	16,6	14,0	16,5	23,4
Задоволеність	9,2	3,4	3,3	1,4	1,7	1,6	2,2	2,4	4,2
Песимізм	2,8	7,2	7,8	11,5	11,4	10,7	10,3	11,8	14,1
Надія	61,2	50,7	56,4	46,9	32,1	44,2	44,4	46,7	43,4
Тривога	24,4	34,4	29,1	34,4	30,8	40,3	37,6	34,3	37,6
Інтерес	21,5	17,0	19,7	14,1	11,9	11,4	10,0	14,1	15,2
Страх	8,1	11,0	16,4	17,0	22,0	21,0	22,9	16,9	21,1
Інше	0,5	0,5	1,1	0,3	0,4	0,7	0,2	0,3	0,1
Важко відповісти	7,1	6,8	7,2	8,3	10,9	4,1	5,5	5,4	5,8
Не відповіли	–	–	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	–

Спільними зусиллями Центру «Соціальний моніторинг», Українського інституту досліджень ім. О. Яременка, кампанії «Info Sapiens», соціологічної групи «Рейтинг» у 2018-2019 рр. було проведено опитування громадської думки 10000 осіб віком від 18 років і старше на території всіх областей України за винятком АР Крим та окупованих територій щодо настроїв та оцінки загроз [5].

Аналіз даних засвідчує, що українці, у першу чергу, прагнуть миру, стабільності та порядку (див. табл. 4). З-поміж інших позитивно вирізняються Південний, Центральний регіони та Донбас (див. табл. 5). Більш за все прагнуть миру жителі Заходу, стабільності – на Півдні та Донбасі, єдності – на Галичині.

Таблиця 4

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Оберіть три речі, яких сьогодні найбільше бракує Україні?» (% від загальної кількості опитаних, можливо було обрати не більше 3-х варіантів відповідей)

Варіанти відповідей / Роки	Жовтень 2018	Травень 2018	Січень 2019
Мир	62	64	67
Стабільність	43	41	40
Порядок	39	40	37
Достаток	36	35	34
Розвиток	37	36	31
Справедливість	32	27	30
Єдність	28	27	28
Впливовість у світі	7	6	6
Інше	1	1	2
Важко відповісти	2	1	1

Таблиця 5

Розподіл відповідей респондентів у розрізі регіонів на запитання «Оберіть три речі, яких сьогодні найбільше бракує Україні?» (2019 р.) (% від загальної кількості опитаних, можливо було обрати не більше 3-х варіантів відповідей)

Варіанти відповідей / Регіони	Захід	Галичина	Центр	Північ	Київ	Південь	Схід	Донбас
Мир	75	69	64	64	60	72	63	71
Стабільність	39	35	37	38	43	44	43	44
Порядок	36	38	33	37	37	41	37	35
Достаток	31	33	40	35	36	27	35	34
Розвиток	27	29	33	34	36	34	34	22
Справедливість	25	27	35	30	27	32	30	28
Єдність	24	32	25	26	26	26	31	31
Впливовість у світі	5	5	8	9	9	6	5	6
Інше	1	2	3	1	3	2	2	2
Важко відповісти	2	1	1	1	1	2	1	1

Таблиця 6

Розподіл відповідей респондентів у розрізі регіонів на запитання
«Які з цих загроз найбільш актуальні сьогодні для України?» (2019 р.)

(% від загальної кількості опитаних, можливо було обирати довільну кількість відповідей)

Варіанти відповідей / Регіони	Захід	Галичина	Центр	Північ	Київ	Південь	Схід	Донбас
Масовий виїзд українців закордон	47	58	58	57	56	66	51	45
Економічний занепад	44	48	52	52	49	61	58	47
Зубожіння населення	41	42	50	45	43	53	50	46
Девальвація гривні, інфляція	31	38	42	44	42	37	39	42
Повномасштабна війна із Росією	42	46	43	37	37	23	28	24
Погіршення здоров'я нації	26	25	35	35	42	36	35	39
Розвал країни	22	23	34	34	37	44	36	35
Зростання злочинності	23	20	31	32	37	42	38	26
Вимирання населення	17	23	33	34	32	33	33	36
Деградація населення	12	23	30	24	32	28	27	29
Безвладдя, анархія	21	27	28	27	20	30	18	25
Екологічні катастрофи	14	20	28	25	24	24	22	23
Масові заворушення	11	10	14	13	22	22	15	19
Голод	8	7	14	12	15	18	16	25
Встановлення диктатури	6	8	13	12	16	17	15	16
Тероризм	8	7	12	10	12	14	7	11
Міжнародна ізоляція України	7	5	10	8	14	8	8	10
Інше	2	4	6	2	4	2	2	2
Важко відповісти	4	4	2	3	3	3	1	2

Перш за все українців хвилює питання масового виїзду за межі країни, економічний занепад та пов'язані з ним зубожіння населення, зростання цін. Найменше респонденти занепокоєні можливою міжнародною ізоляцією України. У рейтингу загроз четверту позицію посідає страх розв'язання повномасштабної війни з Росією. Жителі Півдня більше за інших занепокоєні масовим виїздом українців за кордон. Натомість можливість розгортання повномасштабної війни з Росією більш за все непокоїть українців на Заході, у Галичині та Центрі. Респондентів з Донбасу більше за інших турбує проблема вимирання населення (див. табл. 6). З віком українців все більше непокоїть зубожіння населення, погіршення здоров'я нації та вимирання населення (див. табл. 7).

Таблиця 7

Розподіл відповідей респондентів за віком на запитання
«Які з цих загроз найбільш актуальні сьогодні для України?» (2019 р.) (% від загальної
кількості опитаних, можливо було обирати довільну кількість відповідей)

Варіанти відповідей / Вік	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше
Масовий виїзд українців закордон	58	57	55	54	52
Економічний занепад	50	53	55	52	52
Зубожіння населення	39	45	49	49	51
Девальвація гривні, інфляція	38	40	40	40	37
Повномасштабна війна із Росією	36	34	36	36	35
Погіршення здоров'я нації	28	32	36	36	37
Розвал країни	31	32	34	34	34
Зростання злочинності	29	32	32	32	32
Вимирання населення	22	27	33	33	36
Деградація населення	23	24	26	26	25
Безвладдя, анархія	23	24	24	24	24
Екологічні катастрофи	21	23	24	24	22
Масові заворушення	16	14	16	16	15
Голод	12	12	14	14	17
Встановлення диктатури	10	13	14	14	13
Тероризм	9	10	11	11	10
Міжнародна ізоляція України	8	9	9	9	9
Інше	3	3	3	3	3
Важко відповісти	3	3	3	3	3

За результатами досліджень, що проводилися соціологічною групою «Рейтинг» у період 2018-2019 рр. (вибіркова сукупність 2500 респондентів старше 18 років по всій Україні за винятком АР Крим та окупованих територій), у рейтингу почуттів, які відображають настрій українців, на першій сходинці – бажання змін, далі слідують надія, розчарування, незахищеність, обурення, відчай та розгубленість (див. табл. 8) [6].

Таблиця 8

Розподіл відповідей респондентів на запитання
 «Які з цих тверджень найкраще відображають Ваші настрої, почуття на сьогодні?»
 (% від загальної кількості опитаних, можливо було обирати не більше 5-ти варіантів)

Варіанти відповідей / Роки	2018	2019
Бажання змін	45	50
Надія	32	42
Розчарування	48	33
Незахищеність	22	22
Напруженість	28	19
Обурення	26	19
Відчай	13	12
Розгубленість	15	12
Байдужість	8	10
Безвихідь	13	10
Радість	2	9
Страх	10	6
Агресія	5	4
Інше	1	4
Нічого з переліченого	2	1
Важко відповісти	3	3

Оптимістичним є те, що присутня динаміка за такими показниками як радість і страх. Відповідно, відмічається хоча і несуттєве, проте збільшення числа тих, хто відчуває радість (2 % у 2018 р., 10 % – 2019 р.), й зменшення кількості інформантів, що відчувають страх з 10 % у 2018 р. до 6 % у 2019 р. (див. табл. 8). Не може не радувати й той факт, що люди не налаштовані агресивно, адже показник вияву агресії залишається помірковано низьким.

Жителі Південного регіону помітно більше, ніж усі інші прагнуть змін, відчувають надію, проте для них же найвищими є показники безвиході, обурення. У респондентів зі Східного регіону країни найвищим є показник напруженості та безвихіддя, а також найнижчим – показник надії. Закономірно, що з віком згасає надія, бажання змін, натомість зростає розчарування, обурення, відчай і незахищеність. Люди віком від 18 до 39 років частіше за інших відчувають радість (див. табл. 9).

Таблиця 9

Розподіл відповідей респондентів у розрізі їх віку, регіонів проживання, на запитання «Які з цих тверджень найкраще відображають Ваші настрої, почуття на сьогодні?» (2019 р.) (% від загальної кількості опитаних, можливо було обирати не більше 5-ти варіантів)

Варіанти відповідей / Вік, регіон проживання	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше	Захід	Центр	Південь	Схід
Бажання змін	54	54	52	50	43	44	49	57	51
Надія	49	41	46	42	37	39	41	49	38
Розчарування	22	28	32	37	41	31	32	35	36
Незахищеність	19	24	20	24	22	21	21	23	24
Напруженість	22	22	22	18	15	16	20	18	26
Обурення	14	18	19	21	20	14	17	22	24
Відчай	10	8	14	14	14	12	13	11	11
Розгубленість	13	12	12	10	12	11	11	12	14
Байдужість	13	10	7	9	10	10	9	11	9
Безвихідь	7	10	12	9	9	6	9	12	13
Радість	18	13	8	6	5	11	9	11	5
Страх	6	6	4	6	6	5	6	6	5
Агресія	5	4	4	5	3	3	4	5	4
Інше	6	5	5	4	2	3	6	4	4
Нічого з переліченого	2	1	–	–	2	2	1	–	1
Важко відповісти	2	3	3	3	2	2	3	2	3

Висновки. У контексті проаналізованих страхів виділяються як загальноукраїнські, так і регіональні фактори безпеки життєдіяльності населення. До перших можна віднести зростання цін, безробіття, зубожіння, до других – напад зовнішнього ворога, розгортання міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів, масових вуличних заворушень. Неприйнятне для людей соціально-економічне становище формує їх емоційний стан, визначає сподівання й очікування щодо майбутнього. Тут простежується дуальність суджень, адже поряд з надією й бажанням змін, українці відчувають тривогу, напруження, незахищеність. В умовах соціального виживання, відчуття страху є найсильнішим деструктивним чинником, оскільки людина організує своє життя у режимі очікування нових загроз, намагаючись максимально спрощувати його до рівня задоволення лише елементарних потреб. У підсумку життєдіяльність сучасного українця нагадує самозбереження в умовах обмеження ресурсів, зниження рівня життєвої активності. Тим самим виникає деформація життєвого світу, буденні варіанти поведінки стають все більш ризикованими, підвищується рівень тривожності, знижується стресостійкість. Окрім того руйнуються орієнтації, установки, норми, змінюються зразки безпечного, благополучного життя, а обмеженість свободи вибору спричиняє недалекоглядність, скорочення життєвих планів, формування нових систем цінностей. Ці та інші проблеми

вимагають подальшого детального вивчення не лише з боку соціологів, а й фахівців інших суміжних наук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головаха Е. И., Панина Н. В. 1994. *Социальное безумие: история, теория и современная практика*. Киев: Абрис.
2. Зубков В. И. 2003. *Социологическая теория риска*. Москва: Изд-во РУДН.
3. Шляпентох В. Э., Шубкин В. Н., Ядов В. А. 1999. *Катастрофическое сознание в современном мире в конце XX века*. Москва: Московский общественный научный фонд.
4. Кузнецов В. Н. 2009. *Социология безопасности: учебное пособие*. Москва: МГУ.
5. Настрої та оцінка загроз українцями. Дата звернення 27.11.2019. http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_3ua_monitoring_012019_press.pdf.
6. Суспільно-політичні настрої населення. Дата звернення 27.11.2019. http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_022020_press.pdf.
7. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2018. Вип. 6 (20). Під ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України.
8. Урри Дж. 2012. *Мобильности*. Пер. с англ. А. В. Лазарева. Москва: Практис.
9. Шульга М. 2018. *Збій соціальної матриці*. Київ: Інститут соціології НАН України.

REFERENCES

1. Golovaha E. I., Panina N. V. (1994) Social madness. Kiev: Abris.
2. Zubkov V. I. (2003) Sociological theory of risk. Moskva: Izdatel'stvo Rossijskogo universiteta druzhby narodov.
3. Shljapentoh V. J., Shubkin V. N., Jadov V. A. (1999) Catastrophical consciousness in modern world. Moskva: Moskovskij obshhestvennyj nauchnyj fond.
4. Kuznecov V. N. (2009) Sociology of safety. Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj universitet.
5. Evaluation of threats by ukrainians (2019) Accessed at: 27.11.2019. http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_3ua_monitoring_012019_press.pdf.
6. Social and political attitudes of population (2019) Accessed at: 27.11.2019. http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_022020_press.pdf.
7. Ukrainian society: monitoring of social changes (2018) Vol. 6 (20). Ed by. V. M. Vorona, M. O. Shulhy. Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
8. Urri D. (2012) Mobility. Moskva: Praxis.
9. Shulha M. (2018) Error of social matrix. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.

SOCIAL FEARS AND ANXIETY AS SUBJECTIVE INDICATORS OF LIFE SAFETY: EMPIRICAL DATA ANALYSIS

L.V. Kalashnikova

*Petro Mohyla Black Sea National University
10, 68 Marines Str., Nikolaev, 54003, Ukraine
lvkalashnikova198@gmail.com*

The article presents the results of domestic empirical sociological studies on subjective assessment of the level of life safety, which is based on the life experience of individual individuals, their world view, the system of value orientations, the level of situational anxiety, awareness of their own insecurity. In contrast to objective indicators based on statistics based on formal criteria, this kind of social information allows for the measurement and comparative analysis of basic security characteristics, real hazards and threats. One such subjective indicator is social fears and anxiety. Being in a state of anxiety and fear significantly reduces the adequacy of the assessment of the situation, affects the choice of strategy of behavior, leads to mass catastrophe. In sociology there are a number of approaches within which the study of fears and anxiety of the population is carried out (theory of catastrophic consciousness V. Khepentoh, V. Shubkin, V. Yadov; sociology of risk V. Zubkov; security sociology V. Kuznetsov; theory of social madness E. Golovacha, N. Panina). The data of opinion polls conducted by the Institute of Sociology of NANU for the period 1992-2018 (a selective collection of 1,800 respondents over 18 years of age, until 2014 throughout Ukraine, since 2015 with the exception of the AR Crimea and the occupied territories of Donetsk and Lugansk regions) on the content of fears and the level of anxiety of Ukrainians were analyzed; The Center «Social Monitoring» together with the Ukrainian Institute of Research named after A. Jarenko, the campaign «Info Sapiens», the sociological group «Rating» in the period 2018-2019 (a selective collection of 10,000 people from 18 years and over, in the territory of all regions of Ukraine with the exception of the AR Crimea and the occupied territories) in order to study the mood and assess threats; the sociological group Rating in the period 2018-2019 (a selective collection of 2,500 respondents over 18 years of age throughout Ukraine with the exception of the AR Crimea and the occupied territories) to rank feelings that reflect the mood of Ukrainians. The systematization of sociological information has led to the conclusion that both national and regional factors of population safety are identified, which are described by the specifics of the fears available to the population. The first includes price increases, unemployment, impoverished, the second – an attack by an external enemy, the deployment of inter-ethnic and interreligious conflicts, mass street riots. In conditions of social survival, the existing feeling of fear affects the organization of life in the mode of waiting for new threats, destroys orientations, attitudes, norms, reduction of life plans.

Keywords: life safety, danger, threat, fear, anxiety, subjectivity, catastrophe.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2019

Прийнята до друку 22.06.2019